

УДК 159.923:796.073

Особливості групової ідентифікації футбольних фанатів та любителів футболу

Поліванова О.Є., Пантюх М.А.

Стаття присвячена дослідженню особливостей групової ідентифікації футбольних фанатів. Метою даної роботи є порівняльний аналіз особливостей групової ідентифікації футбольних фанатів та любителів футболу. В статті проведений ретельний теоретичний аналіз літератури. В ході дослідження виявлено що і любителі футболу і футбольні фанати сприймають себе як носіїв соціально бажаних характеристик. Однак останні сприймають себе так лише у групі футбольних фанатів. Футбольні фанати ідентифікують себе лише з групою, сприймають себе як невід'ємну її частину, у той час як любителі є відстороненими від групи.

Ключові слова: фанат, фан-група, ідентифікація, групова ідентифікація, любителі футболу.

Статья посвящена исследованию особенностей групповой идентификации футбольных фанатов. Целью работы является сравнительный анализ особенностей групповой идентификации футбольных фанатов и любителей футбола. В статье проведен тщательный теоретический анализ литературы. В результате исследования выявлено что и любители футбола и футбольные фанаты воспринимают себя как носителей социально желательных характеристик. Однако последние воспринимают себя так только в группе футбольных фанатов. Футбольные фанаты идентифицируют себя с группой, воспринимают себя как неотъемлемую ее часть, в то время как любители являются отстраненными от группы. Ключевые слова: фанат, Фан-группа, идентификация, групповая идентификация, любители футбола.

The article is devoted to the study of specific features of group identification of football fans. The purpose of the work is a comparative analysis of the characteristics of group identification of football fans and football lovers. The article provides a thorough theoretical analysis of the literature. A result of research revealed that football fans and football lovers perceive themselves as bearers of socially desirable characteristics. However, the latter perceive themselves so only in a group of football fans. Football fans identify themselves with a group, see themselves as an integral part of it, while the fans are excluded from the group.

Key words: fan, fan - group, identity, group identification, football lovers.

Щороку популярність спорту у світі стрімко зростає, створюється безліч програм для залучення молоді до різних видів спорту. Футбол не став виключенням: у нашій країні його популярність різко зросла після Євро – 2012р. Футбол здобув масу прихильників та фанатів. Часто оточуючі сприймають футбол як гру, що породжує агресію, а фанатів вважають вбивцями. Однак фанати - середа далеко неоднорідна, а поведінка вболівальників досить різноманітна. Фанатизм - непохитна і не маюча жодної альтернативи прихильність індивіда певним переконанням, що виражається у його діяльності і спілкуванні. Фанатизм пов'язаний з відданістю ідеї та поєднується з нетерпимістю до інакомислячих, зневагою до етичних норм, що перешкоджає досягненню спільної мети. Найчастіше такі терміни, як фанат та фанатизм пов'язані з футболом і представляють собою організоване з середини співтовариство активних вболівальників, що живуть відповідно своїх правил та традицій.

Дослідженням проблеми фанатів, та фанатського руху займалось багато вчених, однак в більшості випадків досліджувалися певні групи фанатів, зокрема - футбольні хулігани, та й проводились ці дослідження здебільшого в Європі, адже ще в 1980 роки хуліганізм називали англійською хворобою. Дані дослідження носять більш соціологічний характер, ніж психологічний, у рамках психології дослідження проводились лиш у напрямку вивчення особистості фанатів.

Непередбачуваний рух фанатів перетворився на стабільний елемент футбольного життя. Дане явище зародилося ще наприкінці 60 – х років, а його осередком стала Англія. Джон Гаррінгтон (британський психіатр) зробив першу серйозну спробу дослідження нового на той період явища – футбольний хуліганізм. Його висновки було засновано на даних анкетного опитування та спостереження на футбольних матчах. Основна ідея Гаррінгтона полягала в тому, що причина футбольного насильства перш за все пов'язана з індивідуальною патологією та реакціями на безпосередні подразники, що детерміновані умовами, в яких знаходились уболівальники [12, с.30-31].

Альтернативні теоретичні підходи засновувались на критиці Гаррінгтона. Один з таких підходів представляв соціолог Ян Тейлор, який здійснив перше соціологічне дослідження футбольного хуліганства. Він стверджував, що комерціалізація футболу зумовила те, що гравці все більше віддалялися від глядачів, що їх підтримували, а насильство на футбольних матчах було своєрідною відповіддю останніх. Отже, насильство та агресія визначалися як спроба відновити контроль над грою. Аналіз Тейлора був і все ще залишається досить актуальним, про що свідчать численні дискусії навколо нього [12, с.33-34].

Розуміння футбольного насильства як субкультурних стилів пропонували переважно соціологами з Центру сучасних культурних досліджень у Бірмінгемському університеті. Джон Кларк і Стюарт Галл виходили, зокрема, з того, що особливий субкультурний стиль дозволив

молодим людям у специфічній формі вирішувати конфлікти, структурні і матеріальні проблеми. Пізніше Кларк і Галл додали, що змагання, яке відбувається на полі, переноситься на трибуни і за їх межі, де на перше місце виходить особиста перемога. Важливим елементом у цьому протистоянні стає захоплення території супротивника. Слід також зазначити, що кожна дія в межах стадіону і його околиць має символічний характер, що дозволяє індивідам ідентифікувати себе зі спільнотою футбольних хуліганів, які підтримують певний клуб. [11,14].

Гендерний підхід до проблеми футбольного хуліганства був представлений Рубі ЛаччГров і полягає в тому, що причиною прояву футбольного насильства в чоловічому середовищі стало створення гендерних образів «сучасного хлопця» і «чоловіка вікторіанської епохи». Нездатність і небажання багатьох представників чоловічої статі відігравати нові гендерні ролі призводить до застосування ними у своїх діях старих, племінних сценаріїв демонстрації мужності, безпосередньо пов'язаних з демонстрацією фізичної і психічної агресії і застосуванням різних форм насильства [13; 14].

Поза переліченими підходами стоїть робота Пітера Марша [14], в якій, на відміну від більшості соціологічних теоретизувань, робиться акцент на клас і макрополітичні зміни. П. Марш зосереджує увагу безпосередньо на поведінці, що спостерігається, і на символах, відтворених футбольними хуліганями. Марш з'ясував, що дії, які сприймалися як погроми, були високоритуалізованою поведінкою, що була набагато менш шкідливою, з точки зору загроз фізичному здоров'ю, ніж це здавалося. Футбольні трибуни стали альтернативою кар'єри. Насильство, як заподіяння фізичного збитку, було частиною маршруту до успіху, але не було тотальним. У середовищі футбольних хуліганів було більше розмов про насильство, ніж його реальних проявів [12, 16].

Слід відмітити внесок в дослідження футбольного хуліганізму робіт Д. Брімсона, основною рисою яких є суб'єктивність оцінки поведінки футбольних хуліганів та її причин [8,9,10,11]. Незважаючи на те, що роботи Брімсона носять, скоріше не науковий, а публіцистичний характер у них детально зображена діяльність футбольних хуліганів. Також не можна не звернути увагу на деякі, досить цікаві міркування самого автора, зокрема він стверджує, що футбольний хуліганізм – це екстремальний вид спорту, який поєднує в собі стільки гострих відчуттів, які відчуває хіба що людина, стрибаючи з парашуту. І саме ці відчуття роблять їх сильнішими [10].

Серед італійських учених проблеми футбольного хуліганства досліджували такі соціологи як Алесандро ДалЛаго, Антоніо Роверсі, соціальний фізіолог Алессандро Сальвіні. Їхні підходи до футбольного насильства суттєво відрізняються. ДалЛаго розглядає поведінку вболівальника, як украй ритуалізовану. Його бачення цього феномену збігаються з баченням Пітера Марша та деяких інших англійських дослідників. Лаго виділяє фактори, що детермінують поведінку різних груп футбольних вболівальників. По - перше, футбол породжує ідентифікацію вболівальника з визначеним набором символів і лінгвістичних термінів. У той же час ДалЛаго підкреслює, що соціальна поведінка «ultras» у межах стадіонів ритуалізована до такого ступеня, що символічні жести, що ображають, є заміниками фізичної агресії, але не виключаються й реальні зіткнення. Це залежить від традицій конкуренції між двома групами; і, по - друге, від ситуаційних факторів. Згідно з Роверсі, сучасні ultras просто продовжують боротьбу своїх батьків, наслідуючи історичні форми ворожнечі. Нові „ultras” використовують більш «барвистий» і «живий» стиль вираження не тільки конкуренції, але й пристрасті до гри [14]. У фокусі уваги Сальвіні знаходяться такі аспекти зазначеної проблеми, як домінування й агресія, самоідентичність і приєднання до групи, прийняття норми групи ultras, роль ситуаційних змінних, зокрема їх вплив на перетворення ритуальної поведінки [12].

Чітко виражений прикладний характер мають дослідження проблеми футбольного хуліганства в Німеччині. Одним із перших вивченням проблеми футбольного насильства займався німецький соціолог Ган. Він доводив, що для молодого німця усе складнішим стає процес власної ідентифікації. Проте приєднання до субкультури футбольних хуліганів суттєво спрощує цей процес.

Вивчення футбольного хуліганства у Голландії зосереджено навколо протистояння підходів дослідницьких груп Бруга та Санде. Дослідження групи Бруга було сконцентровано на соціальному складі і демографічних особливостях груп голландських хуліганів. Група Бруга обрала досить ортодоксальний психологічний підхід до пояснення зростання рівня футбольного хуліганства і вандалізму в Голландії. Виділяються два основних фактори: відсутність ефективного батьківського контролю за поведінкою підлітків та їх успішністю в школі. Навідміну від такого тлумачення група Санде стверджувала, що причинами є особиста психологічна схильність до насильства і незадоволеність своїм соціальним станом, тому що більшість футбольних хуліганів були нижче своїх батьків за рівнем освіти та соціальним станом.

Зародження футбольного фанатизму на теренах Радянського Союзу почалося на початку 1970 –х років коли прихильники «Спартака» з'явилися на стадіоні з символікою підтримуючого клубу. Пізніше до них приєдналися і фанати інших московських команд, не відстали і фанати лєнінградського «Зеніту» та київського «Динамо». Щодо досліджень проблеми фанатського руху у вітчизняній психології, то дана проблема не знайшла масового зацікавлення, тому книга В. Алмашина про фанатів і хуліганів київського ФК «Динамо», є одним з не багатьох джерел інформації про футбольних фанатів на теренах України, однак і вона має скоріше публіцистичний характер. Незважаючи на це, проблемою футбольного фанатизму починають цікавитися молоді вчені з різних галузей наук [4;7]. Це зумовлено тим, що популярність футболу значно зросла у час підготовки та проведення Україною ЄВРО – 2012р.

Таким чином проведений теоретичний аналіз літератури дозволяє зробити висновки про більш публіцистичний та соціологічний характер досліджень та брак, суто психологічних досліджень футбольного фанатизму. Тому метою нашої роботи є дослідження особливості групової ідентифікації футбольних фанатів та любителів футболу.

Об'єктом нашого дослідження є групова ідентифікація.

Предмет дослідження полягає у виявленні особливостей групової ідентифікації футбольних фанатів.

У ході роботи були виділені наступні задачі:

- 1.Провести теоретичний аналіз літератури, пов'язаної з проблемами футбольного фанатизму.
- 2.Виявити особливості ставлення до себе та фан– руху футбольних фанатів та любителів футболу.
- 3.Виявити особливості групової ідентифікації у досліджуваних групах.
- 4.Провести порівняльний аналіз особливостей ідентифікації футбольних фанатів та любителів футболу.

Нами були використані наступні методи: асоціативний малюнковий тест, асоціативний тест, метод семантичного диференціалу, тест «ХТО Я?» (М.Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т.В.Румянцевої), анкетування.

Вибірку склали 40 футбольних вболівальників віком від 16 – до 23 року, які були поділені на дві групи: фанати, ті що входять до складу фан – груп, та любителі футболу – ті, що полюбляють дивитися футбольні матчі, їх приваблює сама гра.

У ході дослідження нами були отримані наступні результати.

Вивчення ставлення до себе фанатів та прихильників футболу показала, що оцінка фанатами та вболівальниками таких понять, як «Я», та «Фанат» суттєво відрізняється. Для фанатів дані поняття практично тотожні («Я» - 10,55, «фанат» -10,45): вони високо оцінюють як свою власну особистість, так і фанатів взагалі. Також футбольні фанати оцінюють власну особистість і поняття «фанат», як впевнених у собі та незалежних («Я» - 7,8, «фанат» - 12,9). Результати оцінки любителів футболу («Я» - 12, «фанат» - 3,4) свідчать про те, що члени даної групи сприймають себе, як особистість, схильні усвідомлювати себе як носія позитивних, соціально бажаних характеристик, однак оцінка поняття «фанат» вказує на критичне відношення, незадоволення їхньою поведінкою, досягненнями, особливостями особистості, недостатнє прийняття даної групи. В той же час, любителі футболу в собі дещо не впевнені, а фанатів сприймають, як незалежних та впевнених у собі, більш активних та товариських («Я» - 5,5, «фанат» - 8,95 для любителів футболу).

Таким чином можна припустити, що вболівальники, які належать до групи футбольних фанатів, повною мірою ідентифікують себе з фан–рухом, в той час, як у любителів футболу існують значні відмінності в сприйнятті себе та фанатів.

Аналізуючи асоціації, які вболівальники продукували на вираз «футбольний фанат» можна сказати, що для 80% любителів футболу, фанат асоціюється з бійкою, явною грубістю та агресією. Також фанатів характеризують, як велику, гучну юрбу людей, або ж натовп, що є дуже емоційною та імпульсивною. Також любителі асоціюють футбольних фанатів з пивом. Щодо фанатів, то для них даний вираз характеризується підтримкою улюбленої команди та вказівкою на територіальне розташування (тобто те місце, де вони знаходяться під час матчу). У 100% відповідей зустрічається футбольна атрибутика зокрема піротехніка, прапор та шарф, що є невід'ємною частиною одягу футбольного вболівальника.

Асоціативний малюнковий текст показав, що любителі футболу малюють себе дещо відсторонено від групи фанатів, часто на їх зображеннях фігурують гравці, футбольне поле, м'яч. Якщо на малюнку присутні футбольні фанати, то їх, як правило, зображують подалі від себе. Поруч з собою малюють простих вболівальників, що зорієнтовані на спостереження гри. Щодо футбольних фанатів, то на своїх малюнках вони демонструють групу людей, з різноманітними вигуками, футбольною атрибутикою: прапорами, шарфами та емблемами, часто фігурують і різноманітні, говорячи на фанатському сленгу, «речевки».

Результати аналізу ідентифікаційних характеристик тесту «ХТО Я?» (М.Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т.В.Румянцевої) показали, що любителі футболу відносяться до врівноваженого типу, у той час, як фанати до типу, що сумнівається. Тобто для любителів футболу характерна велика стресостійкість, вони швидше вирішують конфліктні ситуації, вміють підтримувати конструктивні відносини з різними людьми, терпимо відносяться до недоліків інших людей. У той час фанати характеризуються, як нерішучі.

Полова ідентичність у любителів футболу та фанатів проявляється, як прямо, тобто чітко вказується статеві приналежність у нейтральній, тобто без емоційного забарвлення, формі, (наприклад, чоловік); так і побічно, тобто вказуються соціальні ролі які виконує учасник дослідження (наприклад, брат, син, друг, приятель). Таким чином наявність обох проявів статевої ідентичності, говорить про сформованість позитивної статевої ідентичності, можливість багатогранності рольової поведінки успішне установлення та підтримка партнерських відносин з оточуючими людьми.

У любителів футболу відмічається досить високий рівень рефлексивності, тобто вони досить легко себе характеризують. У футбольних фанатів відмічається досить низький рівень рефлексивності, тобто їм досить важко давати характеристики стосовно себе.

Співвідношення соціальних ролей, та індивідуальних характеристик у любителів футболу знаходяться один по відношенню до одного, як 1:1, це говорить про те, що людина усвідомлює

та приймає свою унікальність, приналежність до певної групи не є важливішим ніж власна індивідуальність. У футбольних фанатів співвідношення соціальних ролей, та індивідуальних характеристик знаходяться один по відношенню до одного, як 2:1, це говорить про те, що людина усвідомлює та приймає свою унікальність, однак для фанатів більш важливим є приналежність до певної групи людей.

Аналіз представлених в ідентичності сфер життя показав, що у любителів футболу, це - родина та сфери роботи та навчання; у фанатів - це родина та сфера дозвілля.

Шкала аналізу ідентифікаційних характеристик показала, що у любителів футболу «Соціальне Я», на відміну від фанатів, характеризується світоглядною ідентичністю. Матеріальне, фізичне та діяльне Я, для фанатів не значиме, і дані ідентифікації зовсім відсутні у їх характеристиках. Існує також і відмінність «Перспективного Я» у досліджуваних групах, зокрема для фанатів характерна групова перспектива, у той час, як для любителів футболу професійна перспектива.

Таким чином проведене дослідження, дозволило зробити наступні висновки:

- футбольні фанати – це частина футбольних вболівальників, яка дотримується певної специфічної субкультури (норми і цінності, символіка і т. д.) і діє відповідно до неї;

- і любителі футболу і футбольні фанати сприймають себе як носіїв позитивних, соціально бажаних характеристик. Однак останні сприймають себе так лише у групі футбольних фанатів, в інших сферах життя вони є нерішучими та не спроможними самостійно приймати рішення. В той час як позитивне ставлення до себе любителів футболу, охоплює всі сфери життя;

- любителі футболу реалізують себе у різних сферах життя, тобто мають широкі уявлення про свою особистість та про своє майбутнє, у той час як уявлення фанатів про своє майбутнє характеризується приналежністю до групи. Матеріальна, фізична та діяльна сфери життя для фанатів є не значимими;

- футбольні фанати ідентифікують себе лише з групою, сприймають її як невід'ємну частину, для них характерна підтримка команди, у той час як любителі футболу є відстороненими від групи та зацікавлені самим процесом гри.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє говорити про чітке уявлення футбольних фанатів про себе, про їх достатньо жорстку ідентифікацію з собі подібними – з одного боку, і про їх нерішучість та неспроможність приймати відповідні рішення за межами фан-руху - з іншого. Крім того їх інтереси є досить вузькими і охоплюють лише сферу вболівання. Тому з нашої точки зору, певну цікавість можуть представляти дослідження життєвої перспективи мотиваційно-ціннісної сфери футбольних фанатів.

Literatura

1. Andreeva G.M. Socialnaysihologiya:uchebnikdlavuzov/ G. M. Andreeva.-5-eizd., isp. Idop.-M.: AspektPress, 2009.-s. 365.
2. Ilyin E. P. Psychology Sports Monographiya. St. Petersburg: «Peter», 2008.
3. The psychological theory of collective / Ed. AV Petrovsky. - M., 1979.
4. Subculturafootballnukhhuliganiv: osoblivosti sotsiologichnogovivchennya on postradyanskopuprostopri / P.M.Artomov. // Ukrainsky sotsium: sotsiologiya, ekonomika, politika // Naukova magazine. - № 2-3 (7-8). - Johannesburg: 2005. - P.20-25.
5. Football fans. Zaboлевshie / V Gutsuliya // Focus number 20 (83), 2008 - S.76-79.
6. Football fanaticism in Russia: Fan - dvizenie and subculture of football fans [Electron - resource] / A.Ille - Mode of access: <http://subculture.narod.ru/texts/book2/ille.htm>
7. On the study of the psychological mechanisms football is [Electron - resource] / Yanovska Ya. E. - Mode of access: <http://dSPACE.univer.kharkov.ua>
8. EricDunning, PatrickMurphy,IvanWaddingtonTowards a sociologicalunderstandingoffootballhooliganismas a worldphenomenonAvalible: <http://www.columbus2.dk/Grafik/pfd/Dunningtowards.pdf>
9. Dougie and EddieBrimson. Everywhere We Go: Behind the Matchday Madness-2006.
10. DougieBrimson. Barmy Army: The Changing Face of Football Violence — 2000.
11. DougieBrimson /Eurotrashed: The Rise and Rise of Europe's Football Hooligans— 2003.
12. DougieBrimson .Kicking Off: Why Hooliganism and Racism Are Killing Football — 2006.
13. FootballviolenceinEurope,July 1996 - http://www.sirc.org/publik/football_violence.pdf
14. Larch" Grove R. Masculinity, violenceandfootballhooliganism [online] Avalible: http://www.hooligansfootball.homestead.com/fales/rgb_final.doc (September 5, 2005).
15. Marsh P, Fox K., Carnibella G, McCann J., Marsh J.: FootballViolenceinEurope [online] Avalible: http://www.sirc.org/publik/football_violence.html (September 5, 2005).
16. SirNormanChesterCentreforFootballResearch//UniversityofLeicester // LastupdatedJanuary 2001Avalible: <http://www.furd.org/resources/fs1.pdf>
17. <http://megasite.in.ua/63097-futbol-licenziya-na-vbivstvo.html>